

УДК 330.101.8: 330.117: 330.162

О. А. Овечкіна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID ID: 0000-0001-8259-6626

О. І. Захарова,

к. х. н., доцент, доцент кафедри хімії та охорони праці,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID ID: 0000-0002-3400-411X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.22.66

СТАН СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: ОЗНАКИ ПОСИЛЕННЯ СИСТЕМНИХ ДЕФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

O. Ovechkina,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics and Entrepreneurship, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

O. Zakharova,

PhD in Chemistry, Associate Professor of the Department of Chemistry
and Occupational Safety, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

THE STATE OF MODERN GOVERNMENT PROPERTY IN UKRAINE: SIGNS OF STRENGTHENING SYSTEM DEFORMATION CHANGES

Статтю присвячено дослідженню особливостей сучасної державної власності у вітчизняній транзитивній економіці. З'ясовано, що специфічні риси державної власності сьогодення утворилися під впливом процесу олігархізації приватної власності. У статті показано, що процес приватизації й акціонування державної власності почав деформуватися з перших етапів роздержавлення і демонополізації пострадянських економік. Доведено, що за результатами приватизації державна власність набула рис кланово-олігархічного привласнення, тісно взаємодіючи з монополюю-приватною власністю. У статті розкрито закономірність появи механізму кланово-олігархічного перерозподілу ресурсів і доходів суспільства як головної ознаки реформованості сучасних моделей відносин як державної, так і приватної власності. Показано, що подальші дослідження у цьому напрямі є актуальними і мають бути спрямовані на поглиблене вивчення причин і факторів синхронізації процесів приватизації-олігархізації, що обумовили низку системних деформацій відносин власності.

The article is devoted to the study of changes in modern domestic government property as one of the main elements of the existing system of appropriation-alienation relations. It is shown that the state of government ownership depends on other forms of ownership, primarily private. Internal modifications of the status of government-owned entities are synchronized with the interests of big business. For these "actors" of the national economy a specific clan basis for decision-making is created on the possession and disposal of financial, material and labor resources at the initial stages of denationalization and demonopolization. All economic and political decisions are made exclusively in the interests of government-monopoly clans, the needs and opinions of society are practically not considered. The article proves that public and private forms have undergone negative systemic transformations, which has intensified the effect of other deformation phenomena in societies. In this article such phenomena include: a) inefficient management, unprofitable government-owned enterprises; b) low innovative activity of the business of private owners; c) the emergence of new non-economic forms of coercion of unprotected social groups. The main feature of government property deformation is the emergence of the mechanism of government-oligarchic distribution of resources and incomes, which has developed in transitive economies. The article proves that the action of this mechanism exacerbates other problematic situations and processes in transitive economy. Such processes today are: increasing unemployment and inflation, distorting the process of deindustrialization, which has turned into degradation, reducing real incomes and quality of life, etc. According to the research results, it is concluded that the formation of the mechanism of government-oligarchic distribution

is the main sign of modern state property deformation. It is noted that further research in this direction is relevant and should be aimed at in-depth clarification of the causes and factors of synchronization of privatization-oligarchization processes from the initial stages of privatization and demonopolization of the economy.

Ключові слова: приватизація-олігархізація, синхронізація економічних інтересів, кланово-олігархічна власність, неефективний власник і працівник, нові форми позаекономічного примусу, механізм кланово-олігархічного розподілу.

Key words: privatization-oligarchization, synchronization of economic interests, clan-oligarchic property, inefficient owner and worker, new forms of non-economic coercion, mechanism of clan-oligarchic distribution.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Як відомо, специфіка будь-якої форми власності передусім задається особливостями такої "формулюючої" ознаки, за якою вона виділяється з усієї системи відносин власності. Для державної власності такою ознакою зазвичай вважається специфіка природи держави як власника, виразника інтересів соціуму, що володіє необхідними засобами для обслуговування досягнутого рівня розвитку праці, виробництва, споживання суспільства загалом. Про специфічну роль державної власності згадується також у процесі розробки нових моделей прискореного, наздоганяючого, випереджаючого і т.д. розвитку, орієнтованих на постійне повернення до ліберальних концепцій реформації, які вимагаючи скоротити державну власність, у тому числі і за рахунок "нової хвилі" приватизації, "заганяють" у депресію відсталу економіку транзитивних країн. Ці теоретичні конструкції псевдо ліберального толку повністю відповідають негативній позиції зарубіжних видань і всіляких фондів, які виділяють гранти, щодо розвитку державної власності в транзитивних економіках, відновленню пригнічених у соціумі колективістських відносин, відносин взаємодовіри і поваги до влади. Необхідність об'єктивних, неангажованих досліджень місця державної власності в системі відносин привласнення обумовлюється також неоліберальними соціологічними і правовими дослідженнями змін статусів суб'єктів і механізмів реалізації їх прав власності та "майбутнього" розвитку публічної, державної, приватної власності і т.д. [1—3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У значній кількості наукових праць українських і зарубіжних дослідників, присвячених дослідженню основних форм привласнення, головний акцент робиться на опис етапів приватизації у пострадянських республіках з доведенням висновків про помилки в організації цього процесу, що спричинили всі постприва-

тизаційні проблеми з теперішньою державною власністю [4, с. 15—16; 5, с. 33—35; 6]. Практично всі вчені роблять наголос на руйнівному впливі "радянської ментальності" й відповідних інститутів у перебудовних процесах, домінуванні приватних інтересів партійно-урядової номенклатури, прискорено-стихійному характеру проведення приватизації тощо [7—9, с. 453—455]. Відразу у післяприватизаційний період почалося з'ясування наслідків приватизації, яку вже стали називати дикою, неупорядкованою, тотальною тощо, і такою, що: а) призвела до стихійного "інтенсивного злому" існуючих у той час форм власності; б) спричинила неочікуваний зворотній результат: замість тотальної державної власності сталося тотальне розповсюдження приватної власності, зростання інфляції та безробіття, масове знебіднення населення [7].

Вже зараз багато вітчизняних і зарубіжних дослідників, коментуючи ствердження про "інтенсивну ломку" "старих" форм власності, відзначають, що на свідомість та рішення реформаторів вплинули представники різних течій західної ліберальної економічної думки, які нав'язливо всупереч наслідкам цього процесу намагаються довести, що приватна власність більш "природна, раціональна і ефективна", а державна власність, зазвичай, нераціональна й неефективна [10, с. 25]. Полеміка стосовно "долі" державної власності, її функцій та частки у економічній системі не вщухає, й сучасні західні й вітчизняні неоліберали у купі з неоінституціоналістами продовжують стверджувати, що має неодмінно продовжуватися політика впровадження західних "принципів демократичного правління", за якими "для охорони індивідуальної волі повинні бути введені конституційні обмеження", які перешкоджають значному коливанню часток державної і приватної власності, а утримуватимуть їх на такому рівні, що відповідатиме інтересам великих власників [3; 10; 11].

Однак реалії господарської практики країн з народним господарством транзитивного ста-

ну вказують на гальмування переходу до постіндустріальної економіки, посилення процесів дендустріалізації, занепаду відтворювальних процесів, різкого зниження реальних доходів й добробуту населення. Отже, оцінки наявного стану сучасних транзитивних економік обумовлюють необхідність перегляду таких неоліберальних ідей і положень, що полягають в основі практичних рекомендацій з господарського управління, а саме: а) обов'язкова підтримка другорядної ролі державної та першості приватної власності в системі відносин привласнення; б) приписування процесам приватизації виключних функцій щодо прогресивного перетворення неринкових економічних систем й трансформації "застарілої колективістської моделі" поведінки все ще значної частки суспільства на конкурентній основі тощо.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є з'ясування системного характеру деформаційних змін сучасної вітчизняної державної власності з виявленням особливостей її подальшого розвитку. Досягнення поставленої мети вимагає розв'язання таких задач: 1) з'ясування механізму спотворень державної власності в процесі приватизації та у постприватизаційний період; 2) виявлення системних зв'язків деформацій державної і приватної власності у створенні кланово-олігархічної моделі власності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Значна чисельність вітчизняних і зарубіжних дослідників справедливо вважає, що системні перебудови в сфері відносин власності мають пройти "короткострокові перетворення, пов'язані з кардинальною зміною наявних форм власності, середньострокові перетворення, спрямовані на якісну стабілізацію системи форм власності, що утворюють систему, і довгострокові перетворення, пов'язані з повноцінною економіко-правовою реалізацією нових відносин власності" [4, с. 9]. Отже, процес реформування домінуючої у минулому державної власності не закінчується через намічений рух "до постіндустріального суспільства з соціально орієнтованою ринковою економікою при активному включенні регулюючих функцій держави" [4, с. 8] завдяки не лише приватизації, але й націоналізації, колективізації та справжньої демократизації відносин власності.

Натомість, знов була зроблена помилка — абсолютизація приватизації у кардинальних змінах державної власності, як раніше, на початку ХХ ст. — експропріація приватної власності

для побудови соціалістичної моделі господарства. При тотальній приватизації початку ХХІ ст. не відтворилася нормально працююча (на ринкових засадах) приватна власність, а створилася кланово-олігархічна власність, в якій у деформованому вигляді взаємодіють і протистоять одна одній державна і приватна власність. Провідні вітчизняні вчені, досліджуючи принципові риси кланово-олігархічної власності, ідентифікували її як власність без відповідального ефективного власника [12, с. 128; 13, с. 18].

Безповідальність нової деформованої форми власності виявилася у наступному: а) більшість осіб (з приблизно 20 млн акціонерів) були власниками номінально, оскільки за результатами сертифікатних аукціонів не оформили право власності на акції. Значна частина тих, хто отримав акції, не допускалася до управління підприємствами, і змушені були продати за безцінь свої цінні папери, майже 8 млн осіб взагалі відмовилися від участі у сертифікатній приватизації. Отже, великі і середні власники проігнорували інтереси дрібних акціонерів, які так і не стали повноцінними власниками [14, с. 3]; б) драматизм вітчизняного перерозподілу, а не трансформації державної власності, полягав у тому, що неефективний приватний власник породив і масово відтворив неефективного працівника і неефективну державу [15, с. 5].

Неефективність приватного власника означає те, що весь великий бізнес практично "злився" з центральними і місцевими органами державного управління — сформувалися олігархічні клани, які постійно конкурують за сфери впливу, а не за створення (шляхом впровадження техніко-технологічних, продуктових, управлінських тощо новацій) й привласнення інноваційного прибутку. Представники олігархічних кланів фактично перетворилися на неофеодалів, отримуючи різні види олігархічної ренти (перед усім, стійкий додатковий дохід від експлуатації здешевленої робочої сили) [13, с. 18; 16].

Відробляючи грантові гроші, "непримиренну критику" кланово-олігархічного капіталізму (аж до ідеї військового перевороту у своїх державах) демонструють деякі білоруські і російські соціологи і публіцисти [17—19], щоб нарешті впровадити будь-яку (американську, європейську чи азіатську) "ліберальну модель держави добробуту", навіть відмовляючись від проведення "політики побудови соціально-орієнтованої держави" (про яку так голосно заявляють сучасні ліберали), аби лише послабити можливості бюрократично-державного апарату, пропонувати свої послуги на так званому "адміністративному ринку" [17].

Неефективність держави полягає у: по-перше, відсутності контролю за використанням залишків державної і значних обсягів придбаної приватної власності, як відмічають вітчизняні дослідники, з початку приватизаційного процесу "...були по-варварськи вирізані на металобрухт і зникли тисячі унікальних переробних підприємств при повній байдужості, а іноді за прямого сприяння держави"; по-друге, постійному деформованому перерозподілі державної власності та нехазяйському використанні приватної власності (відсутності процесів модернізації), що призвело до гальмування відтворювальних процесів в економіці, критичної зношеності основного капіталу, і майже до неможливості його оновити [13, с. 21]; по-третє, впровадженні державою так званої політики дерегуляції економічних процесів, яка презентується під гаслом зниження олігархічного тиску на економіку, а за своєю суттю є партикулярною (орієнтованою на цілі олігархії й бюрократії) й на практиці "виливається" у: занедбання проблем суспільства, уникнення відповідальності перед соціумом за невиконані зобов'язання; підміну декларованих цілей (сталого, випереджаючого, наздоганяючого тощо) розвитку країни приватними цілями "кланів" [13, с. 25; 20; 21];

Неефективність працівника в умовах відсталої, збиткової, за влучним висловленням грузинського вченого Папава В.Г., вітчизняної некроекономіки, проявляється у "розмивання прав власності", послабленні можливості їх захисту від свавілля роботодавців [22]. Явище "неефективності" через послаблення захисту прав власності торкнулося також малих і середніх власників, не кажучи вже про незаможних громадян, що провокує закріплення "відсталості" соціуму у перспективі, а фактично утверджує інституціональну експлуатацію як нову позаекономічну форму примушення. За влучним висловленням Кіндзерського Ю.В., контрольована олігархією держава як ніколи близька "... до узаконення трудового безправ'я, фактичного "трудового рабства" найманих працівників..." подібно до сформованого у тіньовому секторі економіки [13, с. 29].

Тут доречно згадати висловлення одного з найвидатніших прихильників реформування соціалістичної економіки на ринкових засадах і переходу до приватної моделі господарювання Гаврилишина Б., який ще на початку 2000-х років попереджав, що одна лише зміна державної форми власності на приватну, не покращить діяльність фірм, і не поліпшить життя населення. Вчений вказував на досвід Сінгапуру, який у найкоротші терміни перетворився з відсталої

країни на успішного "тигра" на базі саме державної власності, причому багато з цих державних підприємств визнано світовими лідерами у своїх секторах економіки [23]. На нашу думку, успіх економіки Сінгапуру полягає у цивілізованій взаємодії політичної сили бюрократичного апарату з економічною силою великих монополій за активної регуляторної політики держави.

Багато вітчизняних вчених, журналістів, економічних оглядачів, відзначають про те, що приватизаційний досвід різних країн показав необхідність контролю державою діяльності приватних підприємств. Недостатність чи відсутність такого контролю є однією з причин економічної неефективності й соціальної небезпеки. Виведення надвеликих сум в офшори і за кордон при неефективному господарюванні й демонстративно-надмірному споживанні олігархату і бюрократії на фоні масового зубожіння населення, хронічного дефіциту державного бюджету викликає стійке соціальне відторгнення й недовіру до влади [24]. В аспекті сказаного вкрай утопічними представляються міркування деяких вчених про створення за результатами приватизації державної власності "соціально однорідних масових суспільств" з великим середнім класом та "елітистською демократією" [25, с.11], в яких проблеми узгодження економічних інтересів соціальних груп і класів розв'язуються через активізацію ролі еліт у економічному житті суспільства.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Підсумовуючи викладений матеріал, необхідно зауважити, що дослідження змін сучасної вітчизняної державної власності будуть результативними, якщо вона розглядатиметься як елемент системи привласнення-відчуження, що склалася. У такій трактовці стан державної власності залежить від інших форм власності, перед усім приватної. Внутрішні модифікації статусів суб'єктів державної власності синхронізуються з інтересами великого бізнесу. Для цих "акторів" національної економіки ще на початкових етапах її роздержавлення і демонополізації створюється спільна (інтегрована) кланова основа прийняття рішень щодо володіння й розпорядження фінансовими, матеріальними й трудовими ресурсами виключно у власних інтересах, попри потреби й думки соціуму. Обидві форми власності, державна і приватна, спіткали системних негативних трансформацій, що посилювали дію інших деформаційних явищ у суспільстві: а) неефективне господарювання, збитковість державних підприємств, низька інноваційна активність

бізнесу приватних власників; б) поява нових позаекономічних форм примусу до праці і підвищення рівня експлуатації певних (в основному незахищених) соціальних груп; в) закріплення механізму державно-олігархічного розподілу і перерозподілу ресурсів і доходів, що склався у транзитивних економіках, й виявився найдеформованішою рисою сучасної державною власності, адже постійно загострював й спотворював інші проблемні ситуації і процеси (безробіття, інфляцію, деіндустріалізацію тощо). Подальші дослідження у цьому напрямі набувають підвищеної актуальності і можуть бути пов'язані з поглибленим вивченням причин і факторів синхронізації процесів приватизації-олігархізації, які вже на початкових етапах роздержавлення і демонополізації економіки сприяли утворенню механізму державно-олігархічного розподілу.

Література:

1. Хубиев К.А. О количественном и качественном подходе к государственному дирижизму. URL: <http://philh.ru/index.php/arkhiv-materialov/teksty/267-k-a-khubiev-o-kolichestvennom-i-kachestvennom-podkhode-k-gosudarstvennomu-dirizhizmu>
2. Згонников П.П. Правовые позиции по вопросам соотношения собственности и права собственности. Современное право. 2016. № 2. С. 57—61. URL: <https://rucont.ru/efd/568736>
3. Тарандо Е.Е. Проблемы повышения эффективности управления государственной собственностью. Проблемы современной экономики. 2004. № 3 (11). URL: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=468>
4. Радзиевская Т.В. Отношения собственности в транзитивной экономике: преобразование, процесс приватизации: автореф. ...канд. экон. наук. Воронеж. 2014. 24 с.
5. Колотов К.А. Неоиндустриальное импортозамещение в системе структурных изменений экономики: дис...канд. экон. наук. Томск. 2018. 173 с.
6. Болотина Є.В. Методологічна основа власності в перехідній економіці України. Научный вестник ДГМА. 2010. № 1 (7Е). С. 243—249.
7. Методи розвитку та забезпечення капіталізації промислових підприємств в умовах інституціональних змін: моногр. НАН України, І-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 312 с.
8. Редзюк Є. Приватизація здорової людини. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/privatizaciya-zdorovoyi-lyudini-332873_.html
9. Суименко Е.И. Капитализм в нашем доме. Взгляд сквозь призму теории и социальной науки. Киев: Институт социологии НАН Украины, 2007. 512 с.
10. Топишко И.И., Галецкая Т.И. Совершенствование отношений собственности в условиях кризисного состояния Украины. Научові записки "Острозька академія". Серія "Економіка": збірник наукових праць. Вип. 25. 2014. С. 24—29.
11. Іващенко О. Новий інституціоналізм в економічній соціології: теоретичні підвалини дослідницьких можливостей. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2003. № 1. С. 110—136.
12. Гальчинський А. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. Київ: Українські пропілеї, 2001. 320 с.
13. Киндзерский Ю.В. Украина: олигархическая ловушка развития в контексте институциональных трансформаций. Белорусский экономический журнал. 2016. № 4. С. 17—36.
14. Барановський О., Сіденко В. Проблеми власності та легалізації капіталів і доходів в Україні. Національна безпека і оборона. 2004. № 2. С. 2—13.
15. Новий курс: Реформи в Україні 2010—2015. Національна доповідь. — К., 2010. 17 с.
16. Білоцерківець О.Г. Приватизація в Україні: вибір моделі, структура і наслідки процесів. Українська приватизація: плюси і мінуси. К.: Альтерпрес. 2001. С. 58—113.
17. Шуман А. Административные рынки в Беларуси. URL: <https://nmnby.eu/news/analytcs/3242.html>
18. Кордонский С.Г. Административные рынки СССР и России. URL: <http://lib.in.ua/wp-content/uploads/2019/04/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B>
19. Жаворонков С.В., Яновский К.Э. Конституционная экономика и защита частной собственности. Общественные науки и современность. 2015. № 3. С. 34—46.
20. Барсукова С. Теневая экономика и теневая политика: механизм сращивания. Препринт WP4/2006/01. Москва: ГУ ВШЭ. 2006. 48 с.
21. Кланово-олигархический капитализм: вперед в историческое прошлое? URL: http://www.ukrrudprom.com/digest/Klanovoooligarchicheskiy_kapitalizm_vpered_v_istoricheskoe_proshlo.html
22. Папава В.Г. Некроэкономика и посткоммунистическая трансформация экономики. Тбилиси, 2001. 42 с. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/2002-02-069-papava-v-nekroekonomika-i-postkommunisticheskaya-transformatsiya-ekonomiki-tbilisi-2001-42-s>
23. Гаврилишин Б. Форум мільярдерів у Києві. Експрес. 17 грудня 2005 р.
24. Дубинський О. Оленарі // Дзеркало тижня. № 7. 28 лютого 2009.

25. Лавров И.В. Развитие нормативной теории институтов экономики благосостояния: дис... докт. экон. наук. Челябинск, 2014. 352 с.

References:

1. Hubiev, K.A. (2016), "About quantitative and qualitative approach to the state dirigisme", available at: <http://philh.ru/index.php/arkhiv-materialov/teksty/267-k-a-khubiev-o-kolichestvennom-i-kachestvennom-podkhode-k-gosudarstvennomu-dirizhizmu>. (Accessed 10 Nov 2020).

2. Zgonnikov, P.P. (2016), "Legal positions on the relationship between ownership and ownership", *Sovremennoe pravo*, vol. 2, pp. 57—61, available at: <https://rucont.ru/efd/568736> (Accessed 10 Nov 2020).

3. Tarando, E.E. (2004), "Problems of increasing the efficiency of state property management", *Problemy sovremennoy ekonomiki*, vol.3(11), available at: <http://www.m-economy.ru/art.php?-nArtId=468> (Accessed 10 Nov 2020).

4. Radzievskaya, T.V. (2014), "Property relations in a transitional economy: transformation, privatization process", Ph.D. Thesis, Economy, Voronezh, Russia.

5. Kolotov, K.A. (2018), "Neoindustrial import substitution in the system of structural changes in the economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Tomsk, Russia.

6. Bolotina, E. V. (2010), "Methodological basis of power in the transitional economy of Ukraine", *Nauchy vestnik DHMA*, vol.1(7E), pp. 243—249.

7. National Academy of Sciences of Ukraine (2016), *Metody rozvytku ta zabezpechennia kapitalizatsii promyslovykh pidpriemstv v umovakh instytutsional'nykh zmin* [Methods for developing and securing the capitalization of industrial enterprises in the minds of the institute's changes], National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

8. Redzyuk, E. (2019), "Privatization of great people", available at: https://zn.ua/ukr/macro-level/privatizaciya-zdorovoyi-lyudini-3328-73_.html (Accessed 10 Nov 2020).

9. Suimenko, E.I. (2007), *Kapitalizm v nashe dome. Vzhliad skvoz' pryzmu teoryy y sotsyal'noj nauky* [Capitalism in our home. A look through the prism of theory and social science], Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

10. Topishko, I.I. and Galetskaya, T.I. (2014), "Improving property relations in the conditions of the crisis in Ukraine", *Naukovi zapysky "Ostroz'ka akademiia". Serii "Ekonomika": zbirnyk naukovykh prats*, vol. 25, pp. 24—29.

11. Ivashchenko, O. (2003), "New institutionalism in economic sociology: theoretical foundations of research opportunities", *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, vol. 1, pp. 110—136.

12. Galchynsky, A. (2001), *Superechnosti reform: u konteksti tsyvilizatsijnoho protsesu* [Contradictions of reforms: in the context of the civilization process], Ukrainian Propylaea, Kyiv, Ukraine.

13. Kindzersky, Yu.V. (2016), "Ukraine: an oligarchic trap of development in the context of institutional transformations", *Belorusskyj ekonomicheskyy zhurnal*, vol.4, pp. 17—36.

14. Baranovsky, O. and Sidenko, V. (2004), *Problems of ownership and legalization of capital and income in Ukraine*, *Natsional'na bezpeka i oborona*, vol. 2, pp. 2—13.

15. National Academy of Sciences of Ukraine (2010), *Novyj kurs: Reformy v Ukraini 2010—2015* [New course: Reforms in Ukraine 2010—2015], National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

16. Bilotserkivets, O.G. (2001), "Privatization in Ukraine: model choice, structure and consequences of processes. Ukrainian privatization: pros and cons", *Al'terpres*, pp. 58—113.

17. Schumann, A. (2011), "Administrative markets in Belarus", available at: <https://nmnby.eu/news/analytics/3242.html> (Accessed 10 Nov 2020).

18. Kordonsky, S.G. (2019), "Administrative markets of the USSR and Russia", available at: <http://lib.in.ua/wp-content/uploads/2019/04/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B> (Accessed 10 Nov 2020).

19. Zhavoronkov, S.V. and Yanovsky, K.E. (2015), "Constitutional economics and protection of private property", *Obshchestvennye nauki i sovremennost'*, vol. 3, pp. 34—46.

20. Barsukova, S. (2006), *Tenevaja jekonomika i tenevaja politika: mehanizm srashhivaniia* [Shadow economy and shadow politics: the mechanism of splicing], GU VShJe, Moscow, Russia.

21. Cherevko, A. (2012), "Clan-oligarchic capitalism: forward into the historical past?", available at: http://www.ukrrudprom.com/digest/Klanovo-oligarhicheskii_kapitalizm_vpered_v_istoricheskoe_proshlo.html (Accessed 10 Nov 2020).

22. Papava, V.G. (2001), *Nekrojekonomika i postkommunisticheskaja transformacija jekonomiki* [Necroeconomics and post-communist economic transformation], Tbilisi, Georgia.

23. Gavrishyn, B. (2005), "Forum of billionaires in Kyiv", *Espress*, vol. 17.12.

24. Dubinsky, O. (2007), "Olenari", *Dzerkalo tyzhnia*, vol. 7.

25. Lavrov, I.V. (2014), "Development of a Normative Theory of Welfare Economics Institutions", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Cheliabinsk, Russia.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2020 р.